

ΤΑ ΑΠΟΜΕΙΝΑΡΙΑ
ΤΟΥ
ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΜΠΟΥΚΗΣ

ΤΑ ΑΠΟΜΕΙΝΑΡΙΑ ΤΟΥ ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΥ

Πώς οι παρωχημένες εμμονές περί **αριστεράς**
και **δεξιάς ιδεολογίας** στιγματίζουν
ακόμη τη ζωή μας

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Λογοτεχνικά δοκίμια
Γιώργος Παμπούκης, *Τα απομεινάκια του φανατισμού.*
Πώς οι παρωχημένες εμμονές περί αριστεράς
και δεξιάς ιδεολογίας στιγματίζουν ακόμη τη ζωή μας
Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος
Διορθώσεις: Άγης Μπράτσος
Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης
Φιλμ, μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση
Copyright © Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη)
και Γιώργος Παμπούκης, 2018
Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη,
Αθήνα, Μάιος 2018
ΚΕΤ Β961 ΚΕΠ 368/18
ISBN 978-960-16-8000-2

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
Ο καπιταλισμός σε αναζήτηση... ηθικής συμπεριφοράς ...	15
Οι αποικίες	19
Κρουαζιέρες στον Ατλαντικό	25
Ατελείωτη φρίκη	29
Και η Γηραιά Αλβιών...	38
Η Αμερική στο ξεκίνημά της	43
Το θηρίο στη χώρα του	53
Οι πρώτες φωνές	60
Και το βαρύ πυροβολικό...	63
Οι ιδέες	67
Μαρξισμός: αρχική πορεία και επώδυνοι μετασχηματισμοί	73
Μία πρώτη ημερολογιακή αναδρομή	76
Πρώτη περίοδος: οι αντιδράσεις στη Δύση	81
Συνέχεια της ημερολογιακής αναδρομής	84
Δεύτερη περίοδος: οι αντιδράσεις στη Δύση	95

Ένας διάλογος κουφών... ..	103
Η πρώτη συνεργασία: Ανισότητα	132
Μία συμβιβαστική πρόταση: το Nordic Model	139
Η Κίνα στον προθάλαμο	149
Η σημερινή Κίνα	156
Η Ρωσία σήμερα	189
Η Αμερική σήμερα	222
Επιτέλους διάλογος	238

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το μικρό αυτό βιβλίο θα προσπαθήσει να καταδείξει πόσο παρωχημένες, άχρηστες και χωρίς κανένα βαθύτερο νόημα είναι πλέον σήμερα οι όποιες πεποιθήσεις του σύγχρονου Δυτικού πολίτη, ότι δήθεν πρέπει να ενταχθεί σε κάποιο σχήμα αριστεράς ή δεξιάς πολιτικής ιδεολογίας. Αυτά όλα, που κάποτε, όπως θα δούμε, ασφαλώς υπήρξαν και χρήσιμα και αναγκαία για τον καθορισμό της πορείας των ανθρώπινων κοινωνιών, σήμερα τείνουν βαθμιαία να χάσουν κάθε λόγο ύπαρξης. Για να το πούμε εντελώς συνοπτικά: η πορεία των κοινωνιών εκείνων που έχουν αναπτύξει κάποιο βαθμό συλλογικής κριτικής σκέψης τείνει να γίνει πολιτικά «μονοσήμαντη». Ο λόγος είναι ότι υπάρχουν άλλα, πολύ πιο σημαντικά ζητήματα που θα έπρεπε να απασχολήσουν τους πολίτες και όχι η ανούσια διαίρεσή τους σε αριστερούς και δεξιούς (ακόμη και εάν εδώ προσθέσουμε και την «ένδοξη» ενδιάμεση βαθμίδα των κεντρώων). Βέβαια, το είδος αυτό των «σκεπτόμενων»

κοινωνιών, στην παγκόσμια θεώρησή τους, αποτελεί ακόμη μία μειονότητα. Παρ' όλα αυτά, εάν δει κανείς τα πράγματα με λίγη αισιοδοξία, φαίνεται ότι οι απόψεις αυτής της «φωτισμένης» μειονότητας όλο και κερδίζουν έδαφος.

Εάν, μέχρι σήμερα, όλα ετούτα, όπως είναι οι ακραίες αντιθέσεις ιδεολογιών του παρελθόντος που αναβιώνουν στην εποχή μας, η πίστη σε ανύπαρκτες φαντασιακές ιστορικές καταστάσεις και οι υπόλοιποι φανατισμοί, έχουν επιβιώσει, αυτό οφείλεται κύρια στο ότι, στα χέρια μικρονόων, απαίδευτων ή απλώς πονηρών πολιτικών τα παραπάνω γίνονται εργαλεία χειραγώγησης των ψηφοφόρων τους. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο διαχωρισμός των πολιτών σε αριστερούς και δεξιούς συνεχίζει να καταδυναστεύει ακόμη κάμποσες Δυτικές κοινωνίες –και σε ιδιαίτερα μεγάλο βαθμό τη δική μας– και να ταλαιπωρεί χωρίς κανέναν λόγο τους πολίτες του Δυτικού –και όχι μόνο– κόσμου.

Το περιεχόμενο με λίγα λόγια: θα ασχοληθούμε κύρια με τον λεγόμενο Δυτικό Κόσμο, ο οποίος άλλωστε είναι και ο ιστορικός δημιουργός των δεξιών και αριστερών διαφοροποιήσεων. Σε κάποιες όμως περιπτώσεις (όπως, π.χ., για την περίπτωση της Κίνας) θα ξεφύγουμε από τη Δυτική γειτονιά και θα προσπαθήσουμε να δούμε τι γίνεται και στον υπόλοιπο κόσμο. Θα χρειαστεί πρώτα να ανατρέξουμε συνοπτικά στην –εάν υποθέσουμε ότι υπάρχει η έννοια αυτή– ηθική πλευρά της ιστορικής πορείας των διαφόρων χωρών, κύρια του Δυτικού Κόσμου αλλά και των υπόλοιπων μη Δυτικών χωρών. Θα πραγματευτούμε αρχικά μερικές –άλλες γνωστές και άλλες όχι τόσο– ηθικές αθλιότητες ή κατάφωρες αδικίες που διέπραξαν κατά καιρούς (και που διαπράττουν ακόμη) στην ιστορική τους πορεία τα κυριότερα «πολιτισμένα» κράτη

του πλανήτη μας. Αθλιότητες τόσο σε βάρος των πολιτών άλλων χωρών όσο και σε βάρος των ίδιων των πολιτών τους. Κύριο δευτερογενές αποτέλεσμα αυτών των αθλιότητων, ιδιαίτερα από τα μέσα του 18ου αιώνα και μετέπειτα, υπήρξε τόσο η δημιουργία και η γιγάντωση ενός ασύστολου και απάνθρωπου καπιταλισμού όσο και, από τις αρχές του 20ού πλέον αιώνα, η ενδυνάμωση ενός «αντίδοτου» προς τον καπιταλισμό σχήματος, που προϋπήρχε και που ονομάστηκε «κομμουνισμός». Το «αντίδοτο» αυτό, κατά την περίοδο μάλιστα της κορύφωσης της ακραίας καπιταλιστικής ασυδοσίας, στα μέσα του 19ου αιώνα, πήρε τη μορφή της συστηματικής προβολής της αντικαπιταλιστικής θέσης, κύρια από τους Μαρξ και Ένγκελς. Και βέβαια, κάτι που θα μας απασχολήσει σοβαρά είναι το πώς και το γιατί το «αντίδοτο» κατέληξε να φθάσει σε επίπεδα αθλιότητων εξίσου απεχθών, αν όχι και χειρότερων, με αυτά του ασύστολου καπιταλισμού.

Πολύ χονδρικά, για ενάμιση πάνω κάτω αιώνα (από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά) τα δύο αυτά πολιτικά μοντέλα που αντιστοιχούσαν στις ακραίες θέσεις του πολιτικού εκχρεμούς, το αμιγές καπιταλιστικό και το, όπως ονομάστηκε λίγο αργότερα, αμιγές κομμουνιστικό, συνυπήρχαν λίγο πολύ, με τις εκάστοτε παραλλαγές και αποχρώσεις τους, στα διάφορα πολιτικά συστήματα διακυβέρνησης των χωρών του Δυτικού, και όχι μόνο, κόσμου. Ποτίστηκαν, είναι η αλήθεια, με πολύ αίμα και πολύ φανατισμό αλλά, όπως ήταν άλλωστε φυσικό, με τα χρόνια και τις δεκαετίες που περνούσαν, το κάθε μοντέλο υποχωρούσε λίγο και ενίοτε έκανε κάποια παραχώρηση στις θέσεις του αντιπάλου. Το αποτέλεσμα είναι να μιλάμε πλέον στις μέρες μας για μεικτά μοντέλα. Η θέση μας είναι ότι σήμερα όχι μόνο είναι απολύτως δυνατός, αλλά

είναι και κοινωνικά επιβεβλημένος ο συγκερασμός των ανωτέρω ακραίων πολιτικών απόψεων και ότι είναι εντελώς απαράδεκτο οι πολίτες μιας οποιασδήποτε Δυτικής χώρας να φανατίζονται σκόπιμα, με ανόητα και χωρίς πλέον περιεχόμενο ακραία συνθήματα υπέρ του ενός ή του άλλου δήθεν αριστερού ή δήθεν δεξιού άκρου.

Σε επίρρωση των παραπάνω, θα μιλήσουμε διεξοδικά για την ύπαρξη ή όχι, στις σύγχρονες κοινωνίες, *μεικτών μοντέλων*, καθώς και για το πόσο ρεαλιστική είναι η προσπάθεια των διαφόρων χωρών να εγκαθιδρύνουν κάποιο από αυτά. Θα ασχοληθούμε ιδιαίτερα με το επικρατέστερο μεικτό μοντέλο σήμερα, που, όπως πιστεύω, είναι αυτό των Σκανδιναβικών χωρών. Θα εξετάσουμε τα υπέρ και τα κατά του μοντέλου αυτού (το οποίο διεθνώς είναι γνωστό ως *Nordic Model*), τους κινδύνους που το απειλούν, τους λόγους για τους οποίους δεν έτυχε, έως τώρα, ευρύτερης αποδοχής αλλά και το εάν η προσπάθεια που απαιτείται για να επικρατήσει ευρύτερα είναι ρεαλιστική και αξίζει πραγματικά να το επιχειρήσει κανείς.

Κοντολογίς, αυτό που συμπερασματικά θέλω να πω είναι ότι, σήμερα πλέον, ένας ενημερωμένος πολίτης, με στοιχειώδη έστω πληροφόρηση για όσα έχουν συμβεί και εξακολουθούν να συμβαίνουν στον κόσμο μας και με κάποιο στοιχειώδη βαθμό κριτικής σκέψης, δεν είναι δυνατόν να δηλώνει έτσι απλά και απόλυτα: *είμαι αριστερός ή είμαι δεξιός*. Η δήλωση αυτή δεν αντιπροσωπεύει πλέον τίποτα και είναι απλώς ανεύθυνη, λαϊκίστικη, υπερφίαλη ή βλακώδης. Υποδηλώνει ένα σοβαρό βαθμό πολιτικού φανατισμού ή άκρατου αριβισμού και συνιστά, στην ουσία, μία προσπάθεια υπεκφυγής του ενεργού πολίτη από την υποχρέωσή του να θεμελιώνει κριτικά τις όποιες απόψεις του.

Προλαβαίνω την αναμενόμενη αντίρρηση: Μα καλά, δεν

είναι αυτονόητο δικαίωμά μας να είμαστε ό,τι θέλουμε, και μάλιστα να το δηλώνουμε μεγαλοφώνως; Προφανώς και είναι. Ας θυμηθούμε όμως ότι το «αυτονόητο» αυτό δικαίωμα έκανε αιώνες για να καταστεί «αυτονόητο», ότι πάρα πολλοί άνθρωποι υπέφεραν τα πάνδεινα και ότι εκατομμύρια ζωές χάθηκαν για τον λόγο αυτό και για όσο καιρό το «αυτονόητο» δεν ήταν ακόμη «αυτονόητο». Αυτό πάει να πει ότι η χρήση όρων όπως το «προφανές» και το «αυτονόητο» πρέπει να γίνεται με πολλή περισκεψη.

Και δύο ακόμη λόγια για το βιβλίο: επέλεξα να αποφύγω τις αναφορές στη χώρα μας ως προς το θέμα του αριστερού ή του δεξιού φανατισμού. Έχουν άλλωστε ήδη γραφτεί πάρα πολλά και αντιφατικά για το θέμα αυτό, ανάμεσα στα οποία υπάρχουν και κάμποσα εξαιρετα κείμενα. Μερικές αποσπασματικές αναφορές για τα συμβαίνοντα στη χώρα μας ίσως υπάρχουν στο κείμενο, αλλά είναι αντίστοιχες με εκείνες που γίνονται για πολλές άλλες χώρες. Ο λόγος αυτής της επιλογής είναι ότι προσπάθησα να δω το θέμα στην ευρύτερη, ευρωπαϊκή ή και παγκόσμια διάστασή του, με την ελπίδα ότι, εάν κάποιος κατανοήσει καλά αυτή τη διάσταση, θα καταλάβει ίσως καλύτερα γιατί, σήμερα πια, οι ανόητες αυτές εμμονές περί αριστερών και δεξιών διαφοροποιήσεων στοίχισαν στη δύσμοιρη τη χώρα μας όσα της στοίχισαν...

Το μικρό ετούτο πόνημα δεν έχει «επιστημονικές» ή άλλου είδους φιλοδοξίες. Είναι κάτι σαν μια ανοιχτή κουβέντα, όπου μερικοί άνθρωποι καλής πίστης και σχετικά καλής πληροφόρησης ανταλλάσσουν απόψεις, προσπαθώντας συχνά να φθάσουν σε κοινά αποδεκτά συμπεράσματα. Για τον λόγο αυτό απέφυγα εντελώς και τις παραπομπές και τις υποσημειώσεις.

Ο ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ... ΗΘΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Πώς γεννήθηκε ο καπιταλισμός; Πρόδρομός του ήταν ένα είδος «εμπορικού καπιταλισμού» ή «μερκαντιλισμού», ίχνη του οποίου συναντάμε ακόμη και από τα χρόνια του ύστερου φεουδαρχικού Μεσαίωνα. Μπορούμε να πούμε ότι, χονδρικά, πριν από πεντακόσια και πλέον χρόνια, γινόταν στις διάφορες χώρες ένα είδος, πρωτόγονης ακόμη, «συγκέντρωσης κεφαλαίου», με διαφορετικές κάθε φορά μεθόδους και σε διαφορετικές κλίμακες. Οι έμποροι που ζούσαν τότε στις περιοχές που συνθέτουν τη σημερινή Ευρώπη, ενισχυμένοι συχνά με κάμποσες ευνοϊκές ρυθμίσεις και άλλες παροχές από το στοιχειώδες ακόμη τότε κράτος ή, συνηθέστερα, τη βασιλική εξουσία (όπως, π.χ., ήταν η χορήγηση μονοπωλίων σε διάφορα εμπορικά είδη), πραγματοποιούσαν τα κέρδη τους από την αγορά και την πώληση των διαφόρων αγαθών, έδιναν, με οποιονδήποτε τρόπο ένα μερίδιο στο κράτος τους ή στον ισχυρό άρχοντα που τους προστάτευε (αυτό, πολύ αργότερα, πήρε τη

μορφή της φορολογίας εισοδήματος) και έβαζαν κατά μέρος τα υπόλοιπα. Αυτή ήταν και η «μαγιά» για την πρώτη στην Ιστορία δημιουργία «επιχειρηματικού κεφαλαίου», η οποία μάλιστα γινόταν τότε συνήθως με τη μορφή αποθήκευσης πολύτιμων μετάλλων.

Κατά κάποιον τρόπο, οι φεουδαρχικές κοινωνίες προετοίμασαν το έδαφος για τον μερκαντιλισμό, άρα και για τον καπιταλισμό που ακολούθησε. Αρχικά, για πολλούς αιώνες, οι περίκλειστες εκτάσεις όπου έμεναν οι ευγενείς, δηλαδή ο κεντρικός πύργος του άρχοντα και τα γύρω κτήματα που του ανήκαν, ήταν σχεδόν «αυτόνομες» από άποψη προϊόντων αναγκαίων για τη διαβίωση όσων κατοικούσαν και εργαζόντουσαν εκεί και επομένως κάθε μορφή εμπορίου ήταν περίπου άχρηστη. Βαθμιαία, όμως, με την ανάδειξη νέων τεχνολογιών στη γεωργία, τα «σύνορα» άνοιξαν και γεννήθηκε μια πρώτη μορφή ανταλλακτικού εμπορίου. Το σημαντικό μάλιστα είναι ότι το τέλος ακριβώς του φεουδαρχισμού χαρακτηρίζει ο πλήρης διαχωρισμός αυτών που ζούσαν από ένα ημερομίσθιο (όσο άθλιο και αν ήταν...) και αυτών που ζούσαν από τα κέρδη της μεταπώλησης των προϊόντων.

Μια κάπως πιο οργανωμένη μορφή εμπορίου βρίσκουμε στην Ιταλία και στη Γαλλία της εποχής, μέσω δύο «εμπορικών πόλων» που σχηματίστηκαν με τα χρόνια. Ο πρώτος ήταν το εμπόριο με τα προϊόντα της εκμετάλλευσης των τεράστιων εκτάσεων που είχαν, κατά οποιονδήποτε τρόπο, παραχωρηθεί στα μοναστήρια. Ο άλλος πόλος ήταν οι σημαντικές εμπορικές δραστηριότητες που αναπτύχθηκαν στις διάφορες ανεξάρτητες πόλεις που είχαν δημιουργηθεί, κύρια, στη βόρεια Ιταλία. Οι πόλεις αυτές (Βενετία, Γένοβα, Πίζα και πολλές άλλες) είχαν δικές τους ανεξάρτητες κυβερνήσεις, έκαναν ήδη εμπόριο με τη Βόρεια Αφρι-

κή και τη Μέση Ανατολή, είχαν ιδιαίτερες σχέσεις η καθεμία με την Εκκλησία και μερικές είχαν σαφώς εκφράσει και την τάση τους (θεωρητικά έστω) για συστήματα δημοκρατικής διακυβέρνησης! Στις ίδιες αυτές πόλεις βρίσκουμε και τα πρώτα σπαράγματα των μετέπειτα «βασικών εργαλείων» του καπιταλισμού: μια πρώτη μορφή ιδιωτικών, «οικογενειακών» τραπεζών, πρωτόγονων ασφαλιστικών σχημάτων και μεθόδων στοιχειώδους τήρησης λογιστικών βιβλίων.

Αλλά και στην Αγγλία ο μερκαντιλισμός πήρε βαθμιαία πολύ μεγάλη έκταση και, όπως θα δούμε στα αμέσως επόμενα, συνδέθηκε άρρηκτα με τις αποικίες, με κορύφωση την ίδρυση, το 1600, της Βρετανικής Εταιρείας Ανατολικών Ινδιών. Στην Αγγλία και πάλι, η αποδυνάμωση του μερκαντιλισμού άρχισε στα μέσα του 18ου αιώνα, οπότε και αναδύθηκε βαθμιαία ο βιομηχανικός καπιταλισμός, με πολύ μεγαλύτερες τώρα συγκεντρώσεις κεφαλαίου και πολύ σημαντικές επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό. Οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες ακολούθησαν λίγο αργότερα. (Ο Μαρξ τοποθετεί την αρχή του βιομηχανικού καπιταλισμού στο τελευταίο τρίτο του 18ου αιώνα). Ανακεφαλαιώνοντας, λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι στη διάρκεια των τελευταίων πεντακοσίων περίπου ετών το κεφάλαιο σχηματιζόταν από διάφορες πηγές, με διάφορες μεθόδους και σε διαφορετικές κλίμακες. Ήταν επίσης συνδεδεμένο, με διάφορους κάθε φορά τρόπους, με την όποια πολιτική και οικονομική πηγή ισχύος της εποχής.

Εάν τώρα μία σχετικά ισχυρή χώρα (με τα κριτήρια της εποχής) δεν διαθέτετε κάποια σημαντική πρώτη ύλη, ας πούμε ξυλεία για να φτιάξει καράβια ή ορυκτά για να φτιάξει σίδηρο, η λύση της εισαγωγής της πρώτης ύλης από άλλη χώρα, με τις σχεδόν ανύπαρκτες μέχρι τότε

ανταλλακτικές διαδικασίες, δημιουργούσε, την περίοδο εκείνη, εξαρτήσεις και αβεβαιότητες πολύ επικίνδυνες. Δεν υπήρχε, λοιπόν, άλλη σίγουρη λύση παρά να αποκτήσει η χώρα αποικίες που όχι μόνο θα την προμήθευαν με την επιθυμητή πρώτη ύλη, αλλά θα αύξαναν παράλληλα και το κεφαλαιακό αποθεματικό της χώρας.

ΟΙ ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Για το θέμα των αποικιών (πρωταρχικής σημασίας για τη γέννηση και τη γιγάντωση του καπιταλισμού) η βιβλιογραφία είναι πολύ πλούσια και η προσπάθειά μας θα είναι να συλλάβουμε την ουσία της υπόθεσης, μέσα από μία σύντομη αναφορά. Θα ξεκινήσουμε από τα αρχικά κίνητρα και τη μετέπειτα «αποικιακή συμπεριφορά» των διαφόρων τότε κρατών (που τα περισσότερα ανήκουν σήμερα στην Ευρώπη) και θα προσπαθήσουμε να δούμε, έστω και αποσπασματικά, τι συνέβαινε με τις διάφορες ισχυρές χώρες στην κάθε εποχή, μια και οι χώρες αυτές είχαν αποφασιστική επιρροή στην πορεία του τότε κόσμου. Θα ξεκινήσουμε από τις κλασικές αποικιακές δυνάμεις: την Ισπανία, την Πορτογαλία, την Αγγλία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, αλλά και μερικές μικρότερες χώρες όπως είναι το Βέλγιο και η Ολλανδία. Σε όλες αυτές τις χώρες, με αφετηρία τον 15ο αιώνα και αποκορύφωμα τον 19ο—αλλά και μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα— και με ορισμένες

χρονικές αποκλίσεις ανάμεσά τους, αναπτύχθηκε βαθμιαία μία, λιγότερο ή περισσότερο έντονη, ασυδοσία σε βάρος των πληθυσμών των αποικιών και μία αδίστακτη απομύζηση των πόρων τους. Παράλληλα, όμως, άνθιζε στις πολλαπλά ένοχες αυτές χώρες και σε βάρος των ίδιων των πολιτών τους ο πιο ακραίος και ηθικά αδίστακτος καπιταλισμός. Αλλά ας δούμε, με τη σειρά, πώς συνέβησαν όλα αυτά.

Από τον Μεσαίωνα και μετέπειτα, οδεύοντας προς τον σύγχρονο κόσμο μας, η πρώτη μεγάλη διαφοροποίηση της δύναμης ορισμένων Δυτικών χωρών ξεκινάει από τις επιδόσεις τους στη ναυτιλία. Ήδη από τον 15ο αιώνα άρχισαν να ξεχωρίζουν η Πορτογαλία, η Ισπανία και με πιο διστακτικά βήματα, στην αρχή, η μετέπειτα θαλασσοκράτειρα Αγγλία. Την αρχή έκανε ο ιδιοφυής τρίτος γιος του βασιλιά της Πορτογαλίας Ερρίκος ο Θαλασσοπόρος (1394-1460). Όχι μόνο ίδρυσε ένα πολύ σοβαρό εκπαιδευτικό κέντρο για ναυτικές σπουδές, αλλά παρακολούθησε προσωπικά με πάθος τον σχεδιασμό και την κατασκευή ενός νέου πλοίου, της περίφημης *καραβέλας*. Η *καραβέλα*, σε αντίθεση με τα μέχρι τότε μεγάλα, βαριά και δυσκίνητα πλοία του πολεμικού στόλου, ήταν μικρότερη, πολύ γρήγορη και ήταν το πρώτο ιστιοφόρο στην παγκόσμια ιστορία που μπορούσε –έστω και περιορισμένα, με τα σημερινά κριτήρια– να «ανέβει» στον καιρό (για όσους έχουν κάποια ιδέα από ιστιοπλοΐα, αυτό σημαίνει ότι μπορούσε να ξεπεράσει την πλεύση με πλάγιο άνεμο και να «ορτσάρει» λίγο). Δυσκολευόμαστε ίσως σήμερα να φανταστούμε τι τεράστιο πλεονέκτημα μπορούσε να είναι αυτή η πρόσθετη ευελιξία του πλοίου σε μια ναυμαχία με παραδοσιακά ιστιοφόρα ή στην καταδίωξη ενός πειρατικού πλοίου.

Και πραγματικά, ο Ερρίκος δεν έχασε καιρό. Με τις

καραβέλες του ξεκαθάρισε γρήγορα τη δυτική Μεσόγειο από τους Αλγερίνους πειρατές, εξερεύνησε τις ακτές της Δυτικής Αφρικής, εποίκισε τις Αζόρες και τη Μαδέρα και κατέστησε το ασήμαντο μέχρι τότε λιμάνι του Λάγκος (πρωτεύουσα σήμερα της Νιγηρίας με 20 εκατομμύρια κατοίκους!) το πρώτο σημαντικό κέντρο οργανωμένου «ναυτικού δουλεμπορίου». Μία δραστηριότητα που, όπως θα δούμε, επρόκειτο, πολύ σύντομα, να πάρει τεράστια έκταση! Το επιστέγασμα ήταν ότι γύρω στη δεκαετία του 1450 ο Πάπας (όχι χωρίς ανταλλάγματα, βέβαια) έδωσε στους Πορτογάλους παπική «βούλα», με το αποκλειστικό δικαίωμα εμπορίου στη Δυτική Αφρική. Ταυτόχρονα, ο Ερρίκος άνοιγε τον δρόμο στους άλλους μεγάλους Πορτογάλους θαλασσοπόρους: Βάσκο ντα Γκάμα, Βαρθολομαίο Ντιάζ, Μαγγελάνο, και άλλους.

Αλλά και οι Ισπανοί, που παρακολουθούσαν από κοντά τα κατορθώματα των γειτόνων τους, κατάφεραν με τον Κολόμβο, στο τέλος του 15ου αιώνα (1492), τον ασύλληπτο για την εποχή άθλο του διάπλου του Ατλαντικού και της ανακάλυψης των Δυτικών Ινδιών (όπως ονομάστηκε τότε η αμερικανική ήπειρος). Ο Φερδινάνδος και η Ισαβέλλα, ηγεμόνες τότε της Ισπανίας, με πολλή δυσκολία πείσθηκαν να χρηματοδοτήσουν την επιχείρηση, η οποία τελικά τους απέφερε αμύθητα πλούτη που ούτε τα είχαν φανταστεί. Πολύ γρήγορα πλέον τεράστιες εκτάσεις γης, κύρια της Νότιας Αμερικής και της Δυτικής Αφρικής, με όλα τα κοντινά τους νησιά αλλά και με τους ανυποψίαστους για το τι τους περίμενε πληθυσμούς τους, βρέθηκαν στα χέρια των Πορτογάλων και των Ισπανών.

Τι ακριβώς έγινε και πώς συμπεριφέρθηκαν στους ντόπιους πληθυσμούς οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι κατακτητές;

Η απάντηση είναι: με ελάχιστες εξαιρέσεις, με τρόπο απάνθρωπο. Καθοριστικός παράγοντας της θλιβερής αυτής υπόθεσης είναι ότι, από την πρώτη στιγμή, πρωταγωνιστικό ρόλο ανέλαβε η Καθολική Εκκλησία, η οποία πήρε μια παρανοϊκή απόφαση, ότι οι γηγενείς πληθυσμοί των Ινδιάνων της αμερικανικής ηπείρου έπρεπε να εκχριστιανιστούν!

Μετά, λοιπόν, την αρχική ανακάλυψη από τους θαλασσοπόρους των νέων εδαφών, ακολουθούσε ο «στρατός κατοχής», ο οποίος, τις περισσότερες φορές, δεν ήταν παρά ολιγάριθμες ομάδες αδίστακτων οπλισμένων τυχοδιωκτών, υπό την αρχηγία ενός από τους *conquistadores*. Στη συνέχεια έφθαναν κάποιες ενισχύσεις ώστε να διασφαλιστεί το προγεφύρωμα, με ταυτόχρονη συνήθως αποβίβαση των εκπροσώπων της «αληθούς χριστιανικής πίστης», οι οποίοι και αναλάμβαναν το έργο της σωτηρίας της ψυχής των ιθαγενών. Τον συντονισμό της υπόθεσης είχαν συνήθως τα χριστιανικά θρησκευτικά τάγματα: οι Φραγκισκανοί, που ήταν κατά κανόνα οι πρωταγωνιστές, αλλά και οι Δομινικανοί, οι Αυγουστινιανοί και αργότερα οι Ιησουίτες. Να προσθέσουμε εδώ ότι το παρανοϊκό αυτό σχέδιο, δηλαδή ο εκχριστιανισμός των Ινδιάνων, έπρεπε να προχωρήσει, παρ' όλο που, αρχικά, οι ιερωμένοι οι οποίοι μετείχαν στις αποστολές δεν είχαν ιδέα για τη γλώσσα των ιθαγενών. Βαθμιαία, εφάρμοσαν το παρακάτω σύστημα: έπαιρναν παιδιά των Ινδιάνων σε νεαρή ηλικία, τα έκλειναν σε έναν περιφραγμένο χώρο (από όπου δεν έβγαιναν ποτέ), τους μιλούσαν συνέχεια ισπανικά (ή πορτογαλικά, αντίστοιχα) και δημιουργούσαν έτσι ομάδες διερμηνέων!

Εκτός όμως από τον στρατό και τα θρησκευτικά τάγματα, ο τρίτος πόλος της επιχείρησης ήταν οι εποπτεύοντες

τα πάντα εκπρόσωποι της Ιεράς Εξέτασης (Inquisition), οι οποίοι, όταν οι σκοποί της αποστολής έβρισκαν κάποιο εμπόδιο, επενέβαιναν για την «εξομάλυνση» της κατάστασης, θανατώνοντας, για λόγους παραδειγματισμού, στην πυρά όσους ιθαγενείς εμφανίζονταν ως αμετανόητοι και δεν συναινούσαν στον υποχρεωτικό εκχριστιανισμό τους. Στα 1570 η Inquisition είχε ήδη εγκαταστήσει «επιχειρησιακό γραφείο» στο Περού και στο Μεξικό, με κύρια αποστολή την απρόσκοπτη προώθηση του «προγράμματος». Έχουμε αναφορές σχετικές με ιεραποστόλους, μέλη θρησκευτικών ταγμάτων, οι οποίοι συμμετείχαν στην εκμετάλλευση γαιών στις αποικίες και συσώρευσαν μεγάλο προσωπικό πλούτο. Άλλες μαρτυρίες αφορούν στην άθλια συμπεριφορά των ιερωμένων προς τους Ινδιάνους κατά τη διαδικασία του εκχριστιανισμού τους. Το έτος 1561 δύο επίσκοποι των Νέων Χωρών κατηγορούν επισήμως μία ομάδα από μοναχούς, μέλη και των τριών κύριων θρησκευτικών ταγμάτων, ότι έχουν επιβάλει μία ιδιαίτερα σκληρή κακομεταχείριση στους Ινδιάνους: τους βρίζουν, τους κτυπούν, τους ξεριζώνουν τα μαλλιά, διατάζουν τους στρατιώτες να τους γδύνουν και να τους μαστιγώνουν και μετά να τους κλείνουν σε σιδερένια κλουβιά μέσα στον ήλιο. Έχουμε όμως και αντίθετες μαρτυρίες. Πολλά μέλη των ιεραποστολικών ταγμάτων βρίσκονταν συχνά σε μεγάλο ηθικό δίλημμα: βέβαια, ήταν «δεμένοι» με το τάγμα τους με όρκο απόλυτης πειθαρχίας. Συγχρόνως, όμως, ένιωθαν βαθύ οίκτο για τους Ινδιάνους.

Εάν παρακολουθήσουμε βήμα προς βήμα την υπόθεση της υποδούλωσης και του μαρτυρίου εκατομμυρίων ιθαγενών στον Νέο Κόσμο, θα παρατηρήσουμε τα εξής: α) Χωρίς καμιά αμφιβολία οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι

κατακτητές, σε γενικές γραμμές, συμπεριφέρθηκαν απάνθρωπα προς τους αυτόχθονες πληθυσμούς. β) Οι μοναχοί, μέλη των μεγάλων καθολικών θρησκευτικών ταγμάτων, ως μεμονωμένα άτομα παρουσίασαν ορισμένες αντιθέσεις ανάμεσά τους: ορισμένοι τάχθηκαν ανεπιφύλακτα με τους συμπατριώτες τους και κάλυψαν τις πράξεις τους, ενώ άλλοι έδειξαν αισθήματα ανθρωπιάς και αγωνίστηκαν με πάθος να ελαφρύνουν την άθλια μοίρα των Ινδιάνων. γ) Ακόμη και μερικοί Ισπανοί βασιλείς, παρ' όλο που ήταν γνωστοί για τη σκληρότητα και την αδιαφορία τους απέναντι στον ανθρώπινο πόνο, προσπάθησαν κάποια στιγμή να βοηθήσουν τους ιθαγενείς, κυρίως με νομικά προστατευτικά μέτρα. δ) Όσον αφορά όμως στην Αγία Καθολική και Αποστολική Εκκλησία (όπως είναι ο πλήρης τίτλος της Καθολικής Εκκλησίας), την κορυφαία τότε παγκόσμια δύναμη και εκπρόσωπο της θρησκείας του Αγαπάτε Αλλήλους, δεν φαίνεται να υπάρχει μαρτυρία για κάποια, σε ευρύτερη «θεσμική» κλίμακα, επιδίωξη ανθρώπινης συμπεριφοράς, ή για κάποια συστηματική προσπάθεια ανακούφισης των αθώων και δυστυχημένων Ινδιάνων...

ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΕΣ ΣΤΟΝ ΑΤΛΑΝΤΙΚΟ

Οι γηγενείς πληθυσμοί των Ινδιάνων στην αμερικανική ήπειρο εξοντώθηκαν πολύ γρήγορα, στο μεγαλύτερο μέρος τους από τις κακουχίες, την απάνθρωπη μορφή εργασίας που τους επέβαλαν τα αφεντικά τους αλλά και τις αρρώστιες που τους μετέφεραν οι Ευρωπαίοι (ευλογιά, τυφοειδή πυρετό, γρίπη, φυματίωση και κάμποσα άλλα, θανατηφόρα τότε, δώρα...). Ταυτόχρονα, όμως, τα εδάφη και οι δυνητικά καλλιεργήσιμες εκτάσεις, που βρισκόντουσαν τώρα στα χέρια των αποικιστών, ήταν κυριολεκτικά απέραντα και επομένως η ανάγκη για νέα εργατικά χέρια ήταν τεράστια. Έτσι γεννήθηκε η μοναδική, την εποχή εκείνη, δυνατότητα τροφοδοσίας των ακόρεστων αναγκών των αποικιστών του Νέου Κόσμου με ανθρώπινη «πρώτη ύλη», που βέβαια ήταν οι δούλοι, και μάλιστα δούλοι από την Αφρική, όπου, όπως πολύ καλά ήξεραν οι άμεσα ενδιαφερόμενοι, το διαθέσιμο «προϊόν» περίσσευε.

Αυτούς όμως τους δούλους κάποιος έπρεπε να τους

εντοπίσει εκεί που ζούσαν, κάποιος να τους μαζέψει και, προφανώς παρά τη θέλησή τους, να τους φορτώσει σε μεταφορικά μέσα (πλοία, βέβαια) και κάποιος να τους μεταφέρει στον τόπο της δουλειάς τους (ή, καλύτερα, του μαρτυρίου τους). Έτσι, λοιπόν, γεννήθηκε το δουλεμπόριο, το οποίο, πολύ γρήγορα, πήρε τεράστια έκταση και απόκτησε χροιά... πολυεθνικής εταιρείας.

Το πιο γνωστό τότε σύστημα δουλεμπορίου, που αναπτύχθηκε σταδιακά, ήταν το λεγόμενο «τριγωνικό». Τι σημαίνει αυτό; Η κλασική διαδικασία ήταν η παρακάτω: ένα πλοίο αναχωρεί από ένα ευρωπαϊκό λιμάνι (Λονδίνο, Άμστερνταμ, Λισσαβόνα, κ.ά.) φορτωμένο με προμήθειες με μεγάλη ζήτηση στην Αφρική: χαλκό, υφάσματα, ορισμένα τρόφιμα, διακοσμητικές χάντρες και άλλα ψεύτικα κοσμήματα, όπλα, και λοιπά. Ταξιδεύει και φθάνει σε ένα αφρικανικό λιμάνι, ας πούμε στο Λάγκος. Εκεί ο τοπικός βασιλιάς, προφανώς «συνεταίρος» στην όλη υπόθεση, έχει ήδη φροντίσει, με απάνθρωπες και φονικές επιδρομές σε απροστάτευτα χωριά γειτονικών βασιλείων στο εσωτερικό της χώρας, να συγκεντρώσει τους δούλους που προορίζονται για «εξαγωγή». (Τη δουλειά αυτή συχνά διεκπεραιώνουν, σε πρώτη φάση, φύλαρχοι της ενδοχώρας και παραδίδουν το έτοιμο «εμπόρευμα» στον βασιικό αποδέκτη.) Ο βασιλιάς ή φύλαρχος του Λάγκος παραδίδει τους δύσμοιρους δούλους, δεμένους ήδη με αλυσίδες, στο ευρωπαϊκό πλοίο και παραλαμβάνει σε αντάλλαγμα μέρος ή το σύνολο του φορτίου του. Οι δούλοι φορτώνονται, λοιπόν, αλυσοδεμένοι στο πλοίο, που έχει ειδική διαρρύθμιση για να χωράει απίστευτα πολλούς ανθρώπους, στοιβαγμένους κατά τον πλέον απάνθρωπο τρόπο. Όσα από τα εμπορεύματα που μεταφέρει το πλοίο περισσεύουν, μετά την ανταλλαγή τους με τους δούλους, πωλούνται

επιτόπου και το πλοίο φεύγει φορτωμένο με δούλους και με προορισμό τώρα την Καραϊβική ή άλλο (π.χ. Νέα Αγγλία) σημείο του Νέου Κόσμου. Εκεί οι επιζώντες δούλοι (το ποσοστό όσων δεν επιζούσαν ως το τέλος της διαδρομής ήταν περίπου 20 έως 25%) ξεφορτώνονται και πουλιούνται από ειδικευμένους δουλεμπόρους, σε ανοιχτή δημοπρασία, κύρια στους μεγάλους γαιοκτήμονες. Στη συνέχεια το πλοίο καθαρίζεται καλά, από δούλους, βέβαια, από την απίστευτη βρόμα που άφησαν οι δύσμοιροι σκλάβοι κατά το ταξίδι, φορτώνεται και πάλι με προϊόντα –αυτή τη φορά του Νέου Κόσμου– περιζήτητα στην Ευρώπη (όπως ζάχαρη, ρούμι, μελάσα, καπνό ή κάνναβη) και επιστρέφει θριαμβευτικά εκεί από όπου ξεκίνησε, έτοιμο να επαναλάβει το υπέροχο ταξίδι...

Και μπορεί εμείς σήμερα να τα βλέπουμε όλα αυτά ως σχετικά απλά, αλλά με τις συνθήκες της εποχής (και άσχετα προς την προφανή ηθική απαξίωση ολόκληρου του «τριγωνικού κυκλώματος» της άθλιας εμπορίας) η δουλειά του πληρώματος και του καπετάνιου δεν ήταν καθόλου εύκολη. Έπρεπε, χωρίς καμία δυνατότητα επικοινωνίας ανάμεσα στους διάφορους προορισμούς, να συντονιστούν, σε κάποιο έστω βαθμό, όλες οι ουσιώδεις συνιστώσες του εγχειρήματος: σκεφθείτε το πλοίο να φθάνει –στην πρώτη φάση– φορτωμένο με εμπορεύματα στο Λάγκος και ο ντόπιος βασιλιάς, για κάποιο λόγο, να μην έχει καταφέρει ακόμη να συγκεντρώσει τον αναγκαίο αριθμό των δούλων. Ή να φθάνει –στη δεύτερη φάση– το πλοίο στη Νέα Αγγλία και οι σοδειές της ζάχαρης ή του καπνού που είχε προγραμματιστεί να φορτωθούν για την Ευρώπη να είναι ανεπαρκείς ή ανύπαρκτες. Για τους λόγους ίσως αυτούς, βαθμιαία, μερικά δουλεμπορικά πλοία άλλαξαν δρομολόγιο και δεν έκαναν πια το μεγάλο «τριγωνικό» ταξίδι Ευρώ-

πη-Αφρική-Αμερική-Ευρώπη που περιγράψαμε. Η ζήτηση εργατικών χεριών ήταν όμως πολύ μεγάλη και έτσι μερικά ιστιοφόρα πήγαιναν από τις αμερικανικές ακτές απευθείας στις ακτές της Αφρικής, φόρτωναν τους δούλους και επέστρεφαν πάλι, είτε στην Καραϊβική είτε στη Νέα Αγγλία.

Σημειώστε εδώ ότι το δουλεμπόριο δεν ήταν κάτω από την προστατευτική ομπρέλα κάποιου κράτους ώστε αυτό να συνδράμει τους πρωταγωνιστές του σε περίπτωση ανάγκης. Ήταν μια καθαρά ελεύθερη οικονομική επιχείρηση στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς. Το κράτος απλώς έκλεινε τα μάτια (και τα έκλεινε βέβαια και σε ό,τι αφορούσε στην ηθική πλευρά της υπόθεσης) και άφηνε τους καλούς αυτούς κυρίους να κάνουν τη «θεάρεστη» δουλειά τους.

Θα κλείσουμε λέγοντας ότι το δουλεμπόριο αρχικά απαγορεύτηκε τμηματικά στις περισσότερες πολιτείες των ΗΠΑ, και αυτό μέχρι το 1786. Τελευταία πολιτεία που το απαγόρευσε το 1798 ήταν η Γεωργία. Όμως, από πλήθος ενδείξεων που έχουμε, φαίνεται ότι το εμπόριο συνεχίστηκε παράνομα για κάμποσες δεκαετίες, μέχρι περίπου το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Στην αρχή του δουλεμπορίου οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι είχαν την αποκλειστικότητα. Όμως, περί τις αρχές του 17ου αιώνα μπαίνουν στον χορό οι Άγγλοι και πολύ γρήγορα τους ακολουθούν οι Γάλλοι, οι Ολλανδοί και οι Δανοί. Υπολογίζεται σήμερα ότι ο αριθμός των Αφρικανών που μεταφέρθηκαν στις αμερικανικές ακτές ήταν περίπου δέκα με δεκατρία εκατομμύρια.

ΑΤΕΛΕΙΩΤΗ ΦΡΙΚΗ

Τα χρόνια πέρασαν και κάμποσες άλλες ευρωπαϊκές χώρες, εκτός από την Ισπανία και την Πορτογαλία, ανέπτυξαν αξιόλογη αποικιακή δραστηριότητα. Πρώτη και καλύτερη η μετέπειτα «κοσμοκράτειρα» Αγγλία, όπου, όπως έλεγαν κάποτε οι θαυμαστές της, «στην επικράτειά της ο ήλιος δεν δύει ποτέ». Από τον 16ο αιώνα ήδη ανέπτυξε και αυτή έναν πολύ μεγάλο και πολύ αξιόμαχο στόλο και παρά την απώλεια, κατά τον 18ο αιώνα, των μετέπειτα Ηνωμένων Πολιτειών, παρέμεινε, έως και τα μέσα του 20ού αιώνα, η μεγαλύτερη αποικιοκρατική αυτοκρατορία στην Ιστορία. Οι απέραντες κτήσεις της περιελάμβαναν, κατά καιρούς και ανάμεσα σε άλλες: τον Καναδά, τα νησιά της αμερικανικής ακτής (Τζαμάικα, Μπαχάμες, κ.ά.), τη Νιγηρία, τη Νότια Αφρική, την Ανατολική Αφρική, την Αίγυπτο, το Σουδάν, την Ινδία, τη Βιρμανία, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία, τη Μαλαισία, νησιά στον Ινδικό Ωκεανό, ορισμένες ζώνες επιρ-

ροής στην Κίνα (όπως το Χονγκ Κονγκ), και κάμποσες άλλες.

Η Γαλλία, χωρίς να φθάσει ποτέ την Αγγλία, με την οποία ήταν πάντα ανταγωνιστική, έγινε και αυτή μία αξιόλογη αποικιακή δύναμη. Τον 19ο αιώνα είχε υπό τον έλεγχό της την Αλγερία, το Μαρόκο, την Τυνησία, τη Γαλλική Δυτική Αφρική, την Ινδοκίνα, τη Νέα Καληδονία, τη Γουαδελούπη, τη Μαρτινίκα και τη Γουιάνα.

Η Γερμανία προστέθηκε καθυστερημένα στον χορό των αποικιοκρατών. Παρ' όλα αυτά, περί το τέλος του 19ου αιώνα, κατάφερε να αποκτήσει τον έλεγχο του Καμερούν, της Γερμανικής Νοτιοδυτικής Αφρικής, της Τανγκανίκας και ορισμένων νησιών στον Ειρηνικό Ωκεανό. Εκτός από τις κλασικές αποικίες κατάφερε, επίσης, να διεισδύσει οικονομικά και οργανωτικά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (υπήρξε ο οργανωτικός εγκέφαλος της γενοκτονίας των Αρμενίων το 1915).

Η Ιταλία, για λόγους πιο πολύ εθνικού γοήτρου και με μεγάλες δυσκολίες και πολλή σκληρότητα προς τους πληθυσμούς των αποικιών, κατέλαβε, την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα, την Ερυθραία, τη Σομαλία, την Αιθιοπία (όπου βρήκε, όπως θα δούμε, μεγάλη αντίσταση) και το 1912 πλέον κατέλαβε και τη Λιβύη.

Η Ολλανδία ήταν ισχυρή ναυτική δύναμη, ήδη από τον 17ο αιώνα. Κατέλαβε νωρίς την Ινδονησία και ορισμένα σημεία της βορειοδυτικής Λατινικής Αμερικής και από τότε περιορίστηκε στις αποικίες αυτές.

Όσο για τις ΗΠΑ, αυτές, λόγω ίσως των τεράστιων ανεκμετάλλευστων ακόμη εδαφών τους, δεν είχαν καμία ανάγκη να επεκταθούν σε άλλες αποικίες. Κάπως τυχαία, μετά τον Αμερικανοϊσπανικό πόλεμο του τέλους του 19ου αιώνα, που έληξε με ήττα της Ισπανίας το 1898, παρέμει-

ναν στην κυριαρχία των ΗΠΑ οι Φιλιππίνες, οι οποίες και απέκτησαν την ανεξαρτησία τους το 1946 (με μία ενδιάμεση ιαπωνική κατοχή κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, από το 1942 μέχρι το 1945).

Τέλος, η Ρωσία είχε την ιδιαιτερότητα ότι η αποικιακή της επέκταση έγινε σε περιοχές που αποτελούσαν συνέχεια των εδαφών της μητρικής χώρας και όχι σε περιοχές στην άλλη άκρη του κόσμου, όπως έγινε με όλους τους άλλους. Ξεκινώντας από τον 17ο και 18ο αιώνα, κατέλαβε βαθμιαία εκτεταμένα εδάφη στην κεντρική και βορειοανατολική Ασία και Σιβηρία και επεκτάθηκε μέχρι την Άπω Ανατολή και τις ακτές του Ειρηνικού Ωκεανού.

Θα προσθέσουμε εδώ ότι όπου υπήρχαν μεγάλες αυτοκρατορίες ή ισχυρά βασίλεια (όπως, π.χ., συνέβαινε με την Κίνα, την Περσία ή την Οθωμανική Αυτοκρατορία) οι Ευρωπαίοι δεν προχωρούσαν σε κατάληψη της χώρας, όπως γινόταν με τις άλλες κλασικές αποικίες, διότι θα έβρισκαν μεγάλη αντίσταση. Περιοριζόντουσαν σε οικονομική διείσδυση, η οποία είχε πάρα πολλές μορφές (παροχή από τις χώρες αυτές εμπορικών μονοπωλίων, αδειών εξόρυξης μεταλλευμάτων, κατασκευής και εκμετάλλευσης συγκοινωνιακών μέσων, κτλ.) και η οποία προσπόριζε τεράστια κέρδη στις ευρωπαϊκές χώρες. Η δυσκολία έγκειτο αλλού: στο ποιος θα εξασφάλιζε κάθε φορά το μονοπώλιο της διείσδυσης, το οποίο σχεδόν πάντοτε εποφθαλμιούσαν περισσότερες από μία ευρωπαϊκές δυνάμεις. Ή γινόταν, λοιπόν, κάποια προκαταρκτική μυστική συμφωνία μεταξύ των δυνάμεων (του τύπου «εσύ θα πάρεις τη Ναμίμπια και εγώ το Καμερούν») ή γινόταν ρήξη, οπότε επικρατούσε ο ισχυρότερος. Σε καμία, βέβαια, περίπτωση δεν ερωτάτο η χώρα στην οποία θα γινόταν η διείσδυση...

Θα δούμε τώρα, αποσπασματικά, το παρασκήνιο μερικών κραυγαλέων περιπτώσεων του ευρωπαϊκού αποικισμού, και η πρώτη είναι η περίπτωση του Βελγίου και της αποικίας του Κονγκό. Το Βέλγιο είναι μια πολύ μικρή χώρα. Κάποια στιγμή όμως ο βασιλιάς του αποφάσισε ότι έπρεπε και αυτό να δοξαστεί με αποικιακά κατορθώματα. Ο βασιλιάς αυτός ήταν ο Λεοπόλδος ο Β΄, που βασιλεύσε από το 1865 μέχρι το 1909. Στη Διάσκεψη του Βερολίνου, το 1885, οι ήδη μεγάλες αποικιακές δυνάμεις της Ευρώπης δίνουν τη συγκατάθεσή τους στον Λεοπόλδο να αποικίσει το Κονγκό. Σύμφωνα με το σκεπτικό της απόφασης, η συγκατάθεση δόθηκε «με σκοπό τη βελτίωση της ζωής των ιθαγενών κατοίκων του»! Η αιτία αυτής της παραχώρησης οφειλόταν ίσως στο ότι το Βέλγιο ήταν πολύ μικρό και άρα όχι ανταγωνιστικό προς τις μεγάλες δυνάμεις. Ίσως έπαιξε ρόλο και το γεγονός των άριστων προσωπικών και συγγενικών σχέσεων του Λεοπόλδου (ήταν πρώτος εξάδελφος της βασίλισσας της Αγγλίας Βικτωρίας) με την πανίσχυρη ακόμη τότε αγγλική βασιλική οικογένεια. Σε κάθε περίπτωση, το πράσινο φως δόθηκε, και μάλιστα –άλλη και αυτή ιδιαιτερότητα– το Κονγκό έγινε προσωπικό κτήμα του Λεοπόλδου και όχι της χώρας του!

Ο Λεοπόλδος, ένα συμπλεγματικό και ενδοστρεφές άτομο, ζήτησε τη βοήθεια ενός ελεεινού ψυχοπαθούς τυχοδιώκτη, του Χένρυ Στάνλεϋ (Henry Stanley), και του ανέθεσε να αναλάβει την κατάληψη και τον αποικισμό της τεράστιας έκτασης του Κονγκό (που ήταν 76 φορές μεγαλύτερο από το Βέλγιο!). Αυτός δημιούργησε ένα ιδιωτικό στρατό από αλήτες, σαδιστές και τυχοδιώκτες, τη «Λαϊκή Δύναμη» (Force Publique) και ο Λεοπόλδος, χωρίς να πατήσει ποτέ το πόδι του ο ίδιος στο Κονγκό και με την ευλογία των ευρωπαϊκών δυνάμεων, παρέδωσε τη χώρα

στον στρατό αυτό, με τον Στάνλεϋ επικεφαλής! Το τι επακολούθησε δεν περιγράφεται και αποτελεί μία από τις πιο μαύρες σελίδες του ήδη μαύρου ευρωπαϊκού αποικισμού.

Θα πούμε πρώτα ότι ο Λεοπόλδος συγκέντρωσε τεράστια προσωπική περιουσία από την εκμετάλλευση των κάθε είδους φυσικών αποθεμάτων του Κονγκό. Ξεκίνησε από την εκμετάλλευση του ελεφαντοστού, αλλά αυτή δεν απέδωσε τα αναμενόμενα. Τότε, ο Στάνλεϋ, σε συνεννόηση με το αφεντικό του, στράφηκε σε φυτείες παραγωγής της πρώτης ύλης του ελαστικού. Η διεθνής ζήτηση ελαστικού είχε αρχίσει να εκτινάσσεται στα ύψη και ο Λεοπόλδος κυριολεκτικά θησαύρισε.

Η συλλογή αυτών ειδικά των πρώτων υλών από τις φυτείες απαιτεί πολύ κοπιαστική προσπάθεια. Η συμπεριφορά των Ευρωπαίων προς τους ιθαγενείς που δούλευαν από τα ξημερώματα έως τη νύχτα ήταν απίστευτη. Άνδρες του μισθοφορικού στρατού ήταν συνεχώς από πάνω τους: τους έβριζαν, τους κτυπούσαν με ειδικά φτιαγμένα μαστίγια, ή, εάν η συγκομιδή δεν ήταν ικανοποιητική, διάλεγαν έναν εργαζόμενο και εκεί επιτόπου, μπροστά στους άλλους και για παραδειγματισμό, του έκοβαν το ένα χέρι πάνω από τον καρπό! Έχουμε σήμερα ανατριχιαστικές φωτογραφίες πλήθους ενήλικων νέγων ή και νέων παιδιών που επέζησαν με το κομμένο χέρι, και αυτή η φριχτή πρακτική του μισθοφορικού στρατού του Λεοπόλδου έμεινε στην Ιστορία και αμαύρωσε για πάντα τη μνήμη του. Ιστορικοί προσπάθησαν να κάνουν ρεαλιστικές εκτιμήσεις για τον αριθμό των θυμάτων που προκάλεσε η κατοχή του Κονγκό από αυτή την ορδή των τυχοδιωκτών. Εάν προσμετρήσουμε και τα θύματα από τις αρρώστιες που μετέφεραν οι Ευρωπαίοι, είναι πιθανό τα θύματα να φθάνουν τα δέκα εκατομμύρια...